

ВІДГУК

на рукопис дисертації Соловйова Віталія Вікторовича «Російсько-румунське військово-політичне співробітництво періоду Першої світової війни» на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – Всесвітня історія.

Обрана дисертантом тема безумовно є актуальною з кількох точок зору. Це і перетин кількох проблемних наукових зон – історії Першої світової, двосторонньої і багатосторонньої дипломатії в сфері військово-політичного співробітництва, взаємовідносин великих і малих держав Європи, етнонаціональних відносин в різноманітному етнокультурному середовищі. Це і міждисциплінарний характер дослідження, в якому поєднується політична та військова історія, геополітика і історія дипломатії. Україна знаходиться поміж Румунією і Росією і вивчення історичного досвіду взаємин має важливе значення, враховуючи геостратегічне положення нашої країни та намагання обох країн впливати на внутрішньополітичні процеси в Україні.

У першому розділі зроблено достатньо ґрунтовний історіографічний та джерелознавчий аналіз дослідження та розглянуто методологічні засади дослідження. Автор розглядає історіографію (румунську, російську, українську та західну), виходячи з географічного та проблемно-хронологічного підходів. Автор підкреслює, що перевага щодо кількості праць з досліджуваної проблеми належить російським вченим, а румунська історіографія зосереджується переважно на висвітленні відносин Румунії з усіма країнами Антанти і не виокремлює російсько-румунські зв'язки в окрему проблему, що пояснюється, на думку дисертанта, різними підходами в оцінці цих подій та обумовлює апологетичну спрямованість наукових праць обох країн. Автор поділяє російську історіографію на: а) емігрантську, авторами робіт яких були безпосередні учасники Першої світової війни і які вважали, що російсько-румунський військово-політичний союз не був вигідним для Росії, яка змушена була йти на це через тиск союзників; б) радянську, яка вважала Румунію ворожою країною та зосереджувала свої зусилля на т.зв. «бессарабському питанні»; в) сучасну російську історіографію, яка безпосередньо почала приділяти увагу російсько-румунським відносинам, зокрема, в військово-політичній сфері. На жаль, дисертант не використав роботи Х. Раковського, як учасника тих подій про Боярську Румунію та її зазіхань на Бессарабію.

Дисертант справедливо відзначає, що українська історіографія практично не розглядала російсько-румунські військово-політичні відносини як самостійну проблему, а зосереджувала свою увагу на україно-румунських відносинах (проблем Бессарабії та Буковини), що є зрозумілим. Хоча слід зазначити, що російсько-румунські переговори 1918 р. розглядались в працях харківських істориків В. Головка, М. Станчева, Г. Чернявського та М. Тортики (Лобанової) («Между Москвой и Западом. Дипломатическая деятельность Х. Раковского» (Х. 1994), «Жизненный путь Христиана Раковского 1873-1941. Европеизм и большевизм: неоконченная дуэль» (М., 2014), які залишились поза увагою дисертанта, як і робота С. Трояна «Перша і друга світові війни в історії людства (до 100-річчя початку Першої і 75-річчя Другої світових воєн)» (К., 2014).

Щодо джерельної бази, то слід відзначити, що дисертантом були використані документи 18 фондів Центрального архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ) та Архіву зовнішньої політики Російської імперії (АЗПІ), Державного архіву Російської Федерації (ДАРФ), Російського державного військово-історичного архіву (РДВІА), які введені дисертантом в науковий обіг вперше. Це - міжнародні угоди, матеріали міжсоюзницьких конференцій і нарад, дипломатичні документи, періодичні видання, джерела особового походження та картографічні матеріали. Нажаль, автором не були використані архіви Румунії та Молдови, де містяться багато матеріалів з досліджуваної проблеми, що значно підвищило б науковий рівень дисертації. Але, незважаючи на це, слід підкреслити, що використаний автором комплекс різноманітних джерел дозволив йому зробити досить ґрунтовне дослідження і висвітлити всі питання, що були поставлені в дисертації. Методологічні засади дослідження не викликають заперечень.

У другому розділі дисертантом досліджуються історичні засади російсько-румунського співробітництва та його розбудова в перші роки світового конфлікту (1914–1915 рр.), зокрема, зовнішня політика Румунії та російсько-румунські відносини у другій половині – XIX на початку XX ст.; початок вибудовування російсько-румунських військово-політичних відносини в умовах липневої кризи та початку світової війни та вплив країн Антанти на формування і зміст російсько-румунських військово-політичних відносин у 1915 р.

Головною метою, яку ставить перед собою дисертант – це дослідження еволюції російсько-румунських військово-політичних відносин періоду Першої світової війни. При цьому, автор робить історичний екскурс в російсько-

румунські відносини, аналізуючи їх розвиток та трансформацію від другої половини XIX – до початку XX ст. Автор робить огляд цих відносин: їх падіння після передачі Румунії Бессарабії після 1856 р. та поліпшення відносин після російсько-турецької війни 1877-1878 рр., особливо після Балканських війн 1912-1913 рр., коли почався процес воєнно-політичного зближення, головним мотивом якого, на думку автора були пріоритетні напрями зовнішньої політики. Цей історичний екскурс дає можливість краще зрозуміти характер та особливості взаємовідносин між Російською імперією та Румунією в досліджуваний період.

Дисертант дійшов висновку, що занепокоєння щодо балканської політики царської Росії та економічна залежність Румунії від Центральних держав підштовхнули її політичне керівництво до зближення, а потім – і до підписання в останній чверті XIX ст. союзу з австро-німецьким блоком. Проте деструктивна політика Австро-Угорщини та Німеччини наприкінці XIX ст. привела до зміцнення англо-французько-румунських зв'язків, заклавши економічні й політичні засади для поступової зміни вектору зовнішньої політики Румунії. Цей процес було закріплено підсумками Балканських війн 1912–1913 рр., оскільки прагнення Румунії затвердити себе як домінуючу силу в регіоні суперечило балканській політиці Австро-Угорщини. Результатом такої ситуації стало поступове російсько-румунське зближення, що забезпечило подальший перехід Румунії на бік Антанти.

Автор встановив, що під впливом воєнно-політичних подій літа-осені 1915 р. Росія змушена була поступитись Антанті керівною роллю у налагоджуванні стосунків з Румунією, яка намагалась використати свої відносини з Антантою і Росією для подальшого територіального торгу, при цьому порушуючи попередні домовленості, хоча і Антанта і Росія очікували термінового вступу румунської сторони у війну, тим більше, що Болгарія виступила боці Троїстого союзу.

У третьому розділі дисертації автор аналізує оформлення російсько-румунських воєнно-політичних відносин протягом 1916–1917 рр., особливості становлення цих відносин обох країн в умовах початку воєнної кампанії 1916 р., воєнна поразка держав Антанти у Румунії в серпні – грудні 1916 р. та інституалізація російсько-румунських взаємин, зокрема на Петроградській конференції союзників у 1917 р., хоча Румунія так і не була запрошена на цю конференцію. Розкриваючи процес оформлення воєнно-політичного партнерства Румунії та Росії влітку 1916 р., автор приходить до висновку, що «співробітництво обох країн перейняло загальносоюзні

принципи військової взаємодії, які передбачали для кожної країни збереження права вибору дій та незалежність у воєнно-стратегічних питаннях». Аналізуючи перебіг подій цього періоду, дисертант вважає, що і російська і румунська сторона почали взимку 1916 р. готуватися до майбутньої воєнної кампанії. Хоча держави Антанти не приділяли великого значення можливому залученню Румунії до своїх воєнних планів, французька дипломатія спробувала натиснути на Бухарест з метою прискорення підписання російсько-румунського воєнного договору і вступу Румунії у війну та примусити її виступити проти Болгарії.

Серед головних причин, що призвели до поразки російсько-румунських армій восени 1916 р. дисертант називає відсутність спільного єдиного штабу для керівництва своїми військами, як і відсутність загальносоюзного воєнного плану дій обох армій. Поразка російсько-румунських військ у Добруджі і під Бухарестом підштовхнули обидві сторони до остаточної інституалізації воєнно-політичних відносин між собою і підписання нової воєнно-політичної угоди між ними, в результаті якої на думку дисертанта, Румунія втратила позиції рівноправного партнера в російсько-румунських відносинах, що суперечило румунським національним інтересам і негативно позначилося на стані відносин між двома країнами.

Дисертант показав, що воєнна поразка російсько-румунських військ восени 1916 р. призвела до гуманітарної кризи в Румунії, що примусило Росію, разом з Великою Британією та Францією виробити шляхи вирішення цієї проблеми за рахунок раціонального використання місцевих ресурсів Румунії для задоволення потреб населення і військ, а також постачанні ресурсів з Росії. Але, на думку автора, Російська імперія, сама опинилась в умовах кризи, що призвело до остаточного краху всієї державної системи царської Росії, і приходу до влади Тимчасового уряду.

У четвертому розділі, присвячений російсько-румунському воєнно-політичному партнерстві в умовах політичних подій лютого 1917 р. – квітня 1918 р., автор розглядає подолання гуманітарної кризи в Румунії на фоні краху російської державної системи, вплив політичних реформ у російських арміях Румунського фронту на подальший розвиток російсько-румунських відносин та трансформацію російсько-румунських відносин за умов зміни політичного режиму в Росії та виходу Румунії з війни (жовтень 1917 – квітень 1918 р.). Дисертант аналізує стан відносин двох країн після лютневої революції в Росії, та вважає, що Тимчасовий уряд практично продовжував політику попередньої влади, яка не вважала Румунію рівноправним

партнером, хоча намагалась не допустити погіршення російсько-румунських відносин. На думку автора, Тимчасовий уряд практично не контролював свої війська Румунського фронту, що принижувало нову владу в очах її румунських союзників, і врешті-решт призвело до трансформації російсько-румунських відносин та їх поділу на україно-румунські, молдавсько-румунські та радянсько-румунські.

Таким чином, поставлені дисертантом завдання в дослідженні виконані. Текст написаний якісною літературною мовою. В кожному розділі дисертації зроблені відповідні висновки, які були узагальнені в заключній частині дисертації. Результати дисертації знайшли своє відображення в 16 авторських публікаціях в Україні та закордоном та відповідну апробацію на міжнародних та вітчизняних конференціях. Автор використав літературу на багатьох мовах: українською, російською, англійською, болгарською і румунською, сербською, а сукупність наведених автором дослідницьких підходів і методів дали можливість провести різнобічний аналіз розвитку російсько-румунських воєнно-політичних відносин у досліджений період.

Поряд з позитивними рисами дисертації, хотілося б висловити деякі критичні зауваження та рекомендації. Стосовно назви дисертації. Чи можна стверджувати, що у період Першої світової війни між Румунією і Росією було співробітництво, або партнерство, коли вони не змогли під час воєнних операцій скоординувати свої дії, створити спільний штаб та підготувати спільний стратегічний план військових дій, коли вони були конче потрібні під час війни. Румунія навіть не була запрошена на Петроградську конференцію, під час якої обговорювалась доля країни, а замість неї все вирішувала російська сторона. Скоріш за все можна говорити про відносини, а не співробітництво, бо останнє передбачає якісь спільні дії і заходи.

Останній період вже радянсько-румунських відносин, на мій погляд висвітлений недостатньо всебічно: це и питання діяльності Румчероду і хід дипломатичних переговорів між Румунією в особі генерала Авереску і Радянської Росії в особі Х. Раковського, коли більшовистська влада конфіскувала золотий запас Румунії та заарештувала румунського посла Діаманді. На мою думку, неточним є ствердження автором, що в «Південній Добруджі компактно проживало етнічне румунське населення», яке проживало в Північній частині Добруджі, а не в Південній, де проживали головним чином болгары. Також не відповідає дійсності і те, що Сілістра, Русе, Шумен, Варна є містами з переважно румунським населенням. Якщо в

Сілістрі та Русе ще можна припустити, що є румунське населення, то в Шумені і Варні його взагалі не було.

З метою більш всебічного висвітлення проблеми, було б корисним автору використати і літературу деяких болгарських авторів, зокрема, Д. Ризова «Румьно-българския конфликт» (София, 1900) та болгарський двотомний збірник документів про генерала И. Колева, який розгромив об'єднані російсько-румунські війська на Добруджанському фронті. Є і деякі бібліографічні помилки в списку літератури (№ 132), де дається стаття М. Гіціу «Бессарабія і територіальні притязання Украинской Центральной Рады (1917 – март 1918 гг.)», але не дається назва журналу, або збірника де була опублікована стаття. У тому ж списку порушений хронологічний порядок (№№ 66 і 67) одного і того ж видання, але різних років, де дається спочатку видання 1943 р., а потім 1939 р. І останнє: до «Список використаних джерел» слід додати «і літератури», тим більше, що в змісті дисертації вказана назва дана правильно.

Слід зазначити, що висловлені зауваження та рекомендації ніяким чином не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації в цілому. Отримані наукові результати відзначаються достовірністю та новизною, містить раніше не захищені наукові положення, які теоретично обґрунтовані, підтверджуються репрезентативною історіографічною та джерельною базою, органічно співвідносяться із чітко сформульованою метою та завданнями дослідження. Дисертація Соловійова В. В. оформлена відповідно до вимог бібліографічного держстандарту України, є науково новим, самостійним і завершеним дослідженням, що сприяє розв'язанню важливої наукової проблеми. Дисертація виконана на належному професійному рівні і відповідає кваліфікаційним вимогам щодо кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – «Всесвітня історія».

Доктор історичних наук, професор, Іноземний член Болгарської академії наук, завідувач кафедри нової та новітньої історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

М. Г. Станчев